

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ЄГОРЧЕНКО МАРГАРИТА ОЛЕГІВНА

УДК 821.161.2.09 Стус

**КОНЦЕПЦІЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА:
КОНТЕКСТИ РОЗУМІННЯ**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
КІСЕЛЬОВА Людмила Олександрівна,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія», доцент
кафедри літературознавства

Офіційні опоненти:

- доктор філологічних наук, професор
ТАРНАШИНСЬКА Людмила Броніславівна,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН
України, провідна наукова співробітниця відділу
української літератури ХХ століття та сучасного
літературного процесу;
- кандидат філологічних наук, доцент
СОЛОВЕЙ Олег Євгенович,
Донецький національний університет імені Василя
Стуса, доцент кафедри теорії та історії української
і світової літератури.

Захист відбудеться «21» вересня 2021 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий «13» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Матвєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Історична поетика пов'язує походження поетичної творчості з архаїчним ритуалом і вербальною магією, тому уявлення про особливу роль поезії в людському житті та спорідненість поета з жерцем чи пророком є спільними для різних культурних традицій. Із часом спектр цих уявлень розширювався, поняття «поет» і «поезія» набували суперечливих значень. Поезію за різних часів розуміли як *ars* чи *ingenium*, майстерність чи богонатхненність. Поетичне слово мислили як засіб відтворення чи *перетворення* життєвих реалій або й як можливість виходу за їхні межі. Сама постать поета набувала різних характеристик: деміурга, народного трибуна, месії або ж вигнанця, маргінала, аутсайдера, байдужого до соціальних проблем естета. У різних культурно-історичних контекстах окремі значення актуалізувалися, стаючи основою різних концепцій поетичної творчості.

Творча самосвідомість поета поєднує архетипне та історичне в їхній взаємодії; у процесі формування індивідуальної авторської концепції творчості розкриваються всі грані таланту митця, постають різні іпостасі його «я», виявляються зв'язки з національною традицією і світовим письменством.

Аналіз індивідуально-авторських уявлень про постать митця, про сутність і призначення поезії, про смисл і межі творчості дозволяє окреслити контексти розуміння життєтексту поета, масштаби його особистості, коло культурних зацікавлень; а також відтворити етапи творчого самоусвідомлення.

Феномен Василя Стуса ще не осягнутий у всій своїй багатогранній цілості та повноті; «інтелектуальний і духовний потенціал цієї унікальної постаті» (за І. Дзюбою) розкривається, зокрема, завдяки аналізу Стусової концепції поетичної творчості.

Концепція поетичної творчості Василя Стуса не є готовим конструктом, її можливо лише реконструювати, відтворити, «визбирати» із різних текстів автора — літературознавчих праць, віршів, перекладів, листів, нотаток. Тож цю концепцію розглянуто як текст, як плетиво ідей та мотивів («плетиво нарації ідентичності» за М. Попель), що формувалися та змінювалися під впливом різних чинників — інтелектуальних зацікавлень поета, його оточення, контексту доби, його власної біографії. Однак окремі компоненти залишалися незмінними, і ці константи необхідно виявити.

Поетична творчість стала центральною справою і основним мірилом цінності життя для Василя Стуса, а осмислення себе як поета було інтенсивним, складним і нелінійним процесом. Стусове самоусвідомлення, формування його концепції поетичної творчості відбувалося за постійної апеляції до великих співрозмовників, за активного діалогу з різними епохами та поетами, яких Стус залучав до свого кола, — Йоганном Вольфгангом фон Гете, Райнером Марією Рільке, Борисом Пастернаком, Павлом Тичиною, Володимиром Свідзінським та багатьма іншими. Аналіз етапів і чинників формування концепції поетичної

творчості Василя Стуса, реконструкція її змісту є необхідними передумовами осягнення багатогранного життєтексту поета, його культурного тезауруса і творчих інтенцій.

Вагомий внесок у дослідження спадщини В. Стуса здійснили М. Коцюбинська, Ю. Шевельов, Д. Стус, К. Москалець, Ю. Бедрик, Л. Тарнашинська, І. Онікієнко, О. Соловей, А. Акіллі та багато інших. У текстах більшості дослідників питання, пов'язані з концепцією поетичної творчості В. Стуса, присутні більшою чи меншою мірою, однак переважно розглянуті окремі її складники.

Актуальність дослідження концепції поетичної творчості Василя Стуса та контекстів її розуміння визначається тим, що адекватне осмислення поезики автора та створеного ним художнього світу вимагає виявлення основи творчих інтенцій поета, розуміння того, чим є для нього сама творчість. А така реконструкція — один із важливих етапів у створенні досі не написаної творчої біографії поета.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія». Робота узгоджується з тематикою науково-дослідницького проекту «Людина в часі (філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ століття)» (державний реєстраційний номер 0109U008101). Тему роботи затверджено Ухвалою Вченої ради Національного університету «Києво-Могилянська академія» 28 грудня 2006 року (протокол №22). Дисертацію обговорено та схвалено на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол засідання № 3 від 8 квітня 2021 року).

Мета дослідження полягає у реконструкції концепції поетичної творчості Василя Стуса в її становленні та розвитку. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- висвітлити історію дослідження питання у стусознавстві;
- простежити формування та визначити етапи розвитку концепції поетичної творчості Василя Стуса;
- проаналізувати чинники цього процесу;
- визначити ключові контексти розуміння концепції поетичної творчості Василя Стуса;
- дослідити мотивно-тематичний комплекс «творчість» у поезії Василя Стуса та його уявлення про постать поета.

Об'єктом дослідження є весь корпус оригінальних поетичних текстів Василя Стуса: вірші з усіх збірок поета і тексти, що не увійшли до окремих збірок; різні редакції та начерки поезій; деякі неопубліковані начерки; поетичні переклади автора (відповідно до мети і завдань роботи). А також літературознавчі праці автора, його листи, щоденникові записи, нотатки, конспекти. Крім опублікованих текстів, залучено неопубліковані матеріали, що зберігаються у

Фонді Василя Стуса № 170 в Архіві відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Предметом дослідження є концепція поетичної творчості Василя Стуса в її становленні та розвитку.

Методи дослідження. У дисертації застосовано герменевтичний, порівняльно-типологічний, порівняльно-історичний (генетико-контактний) та біографічний підходи; а також інтертекстуальний та мотивно-тематичний аналіз поетичних текстів. На основі *герменевтичного підходу* творчість Василя Стуса інтерпретована як цілісний текст, у якому виокремлено елементи концепції поетичної творчості автора. *Порівняльно-історичний та порівняльно-типологічний методи* дозволили дослідити й відтворити Стусову рецепцію творчості його улюблених поетів, виявити вплив філософії екзистенціалізму та елементи модерністської естетики у поетовій концепції творчості. *Біографічний підхід* допоміг показати, як на формування цієї концепції, зокрема на інтерпретацію ідеї життєтворчості, впливали обставини життя Василя Стуса. Інтертекстуальний аналіз дозволив реконструювати кроскультурний діалог та виявити автоінтертекстуальні реляції у Стусовій концепції поетичної творчості. За допомогою *мотивно-тематичного аналізу* поетичних текстів вдалося показати, як елементи цієї концепції виявлялися у віршах автора.

Теоретико-методологічну базу дисертації склали принципи герменевтичної інтерпретації літературних творів (Г.Г. Гадамер, М. Гайдеггер), семіотична концепція тексту (Ю. Лотман), окремі аспекти теорії інтертекстуальності (О. Жолковський, І. Смірнов), діалогічна концепція М. Бахтіна, дослідження з історичної поетики (С. Аверінцев, М. Гаспаров, П. Грінцер, О. Михайлов), праці з поетики модернізму, зокрема українського (В. Моренець, Т. Гундорова), дослідження поетики Б. Пастернака (Л. Горелік, О. Жолковський, Б. Гаспаров, О. Сєдакова, І. Смірнов, А. Якобсон, К. Поліванов), дослідження поетики Р.М. Рільке (Ю. Лілеєв, Л. Кравченко, М. Попель, W. Rehm, M. Schmidt-Ihms), а також стусознавчі праці (А. Акіллі, Ю. Бедрика, Г. Колодкевич, М. Коцюбинської, К. Москальця, М. Павлишина, О. Солов'я, Д. Стуса, Л. Тарнашинської, Ю. Шевельова та інших).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше реконструйовано та проаналізовано в діахронії концепцію поетичної творчості Василя Стуса; залучено не лише максимально широкий корпус текстів автора, але і його лектуру та інтелектуальні зацікавлення. Концепцію поетичної творчості Стуса розглянуто у контекстах його власної доби, модернізму і романтизму та всього життєтексту поета.

Теоретичне та практичне значення роботи. Результати дослідження можна використовувати у студіях з порівняльного літературознавства, історії української літератури, філософії творчості, а також для написання творчої біографії Василя Стуса. Матеріали дисертації можуть бути використані для створення університетських курсів з історії української поезії другої половини ХХ століття, компаративістики тощо.

Особистий внесок здобувачки. Визначення проблематики дослідження, його джерельної бази та методології були здійснені авторкою самостійно. Результати дослідження отримані завдяки самостійній роботі дисертантки, а наукові статті написані без залучення співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні тези дослідження виголошено на наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Категорії буття у поетичній творчості Василя Стуса» (Дрогобич, 2005); Наукова конференція «Актуальні проблеми сучасного українського літературознавства» в рамках Днів науки в НаУКМА (Київ, 2007, 2011); науковий семінар «Василь Стус — перекладач» (як організаторка і доповідачка; Київ, 2008); IV Всеукраїнська наукова конференція Василя Стус: життєві і творчі контексти (Донецьк, 2008); Наукові читання, присвячені пам'яті Соломії Павличко (Київ, 2009); Всеукраїнська наукова конференція молодих учених в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ (Київ, 2019); круглий стіл «Стусівські читання» (Київ, 2019); круглий стіл «Поет, дивак і еретик» (Вінниця, 2020, 2021).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 статей, з них 6 – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному збірнику.

Структура дисертації. Структура та обсяг дослідження зумовлені його метою та завданням. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (194 позиції) і двох додатків. Основний зміст дисертації викладено на 162 с. Повний обсяг дослідження – 182 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **ВСТУПІ** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, окреслено методологічні засади. Означено наукову новизну роботи, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, апробацію роботи, її структуру та обсяг.

У **першому розділі «КОНЦЕПЦІЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА ЯК ПРОБЛЕМА СТУСОЗНАВСТВА»** обґрунтовано потребу доглибного вивчення концепції творчості автора та визначено проблемне поле цієї дослідницької сфери; проаналізовано стусознавчі праці на предмет тем і проблем, пов'язаних із концепцією поетичної творчості В. Стуса.

У **підрозділі 1.1. «Коло проблем, дотичних до концепції поетичної творчості, у працях стусознавців»** вичерпно розглянуто стусознавчі дослідження — від перших праць кінця 1980-х років до сьогодення — на предмет уваги до теми нашої дисертації. Аналіз проблеми творчості або ж питань, дотичних до концепції поетичної творчості Стуса (як-от поет і його час, поет і влада, поет і народ, творчість як свобода), можна знайти переважно у працях загального характеру, написаних на початкових етапах розвитку стусознавства. Зокрема, М. Царинник зауважив творення навколо імені В. Стуса міфу народного поета, докладно проаналізував проблему стосунків поета і влади та поета і

народу; він одним із перших звернув увагу на глибинний зв'язок Стусової лірики з естетикою Р.М. Рільке. Ю. Шевельов уперше артикулював такі важливі для Стуса засади творчості, як доброта, страждання, вірність внутрішній правді і відвертість; учений також вказав на тісний зв'язок життя і творчості поета, на потребу уважного дослідження біографії поета для прочитання його творчості. М. Коцюбинська зазначила етичну домінанту творчості Стуса, мотив офірності, що став ключовим у розвитку самосвідомості поета; наголосила на значенні поетового поняття «самособоюнаповнення», пов'язавши його з постаттю Рільке, і довела, що це поняття можна розглядати як авторове визначення сутності поезії. Ю. Бедрик у своїй монографії вказав на принципове значення західної філософії для формування поглядів Стуса на проблему творчості. Д. Стус у написаній ним біографії В. Стуса торкається теми стосунків поета і народу, міркує про підпорядкованість біографії поета його творчості, про поняття обов'язку письменника, наголошує на важливості періоду збірки «Час творчості». К. Москалець простежує відлуння у Стусовій творчості естетичних ідей Й.В. Гете. Такі міркування продовжила і Г. Колодкевич, яка характеризує Стусову перекладацьку роботу періоду першого попереднього ув'язнення як «діалог двох поетів». І. Онікієнко показала, як Стусове поняття «самособоюнаповнення» корелює з філософією Гете; водночас дослідниця так само пов'язує це поняття з поетовими уявленнями про творчість. На вагоме значення діалогу з літературною традицією для Стуса звертає увагу також і А. Акіллі, продемонструвавши це на прикладі зв'язків Стуса з Б. Пастернаком і Р.М. Рільке. Стусів діалог з російською літературою, зокрема і з творчістю Б. Пастернака, досліджувала Т. Михайлова.

У підрозділі 1.2. «Проблема митця в контексті естетико-художньої еволюції Василя Стуса» розглянуто праці трьох дослідниць, що безпосередньо зверталися до означеної теми: В. Просалової, В. Біляцької та Л. Артеменко.

В. Просалова однією з перших дослідила проблему митця в художньому світі Стуса, накресливши певні орієнтири, та зазначила актуальність теми.

В. Біляцька у своїй дисертації «Проблема митця в естетико-художній еволюції Ліни Костенко та Василя Стуса» найближче підійшла до предмету нашого дослідження. Стусовій концепції митця присвячено розділ «Онтологія Василя Стуса», після детального аналізу якого було зроблено висновок, що робота В. Біляцької, хоч і містить низку слушних спостережень і висновків, не може бути названа системним аналізом проблеми митця у художньому світі В. Стуса. Авторка вказує на те, що проблема митця і мистецтва найвиразніше втілена в епістоляріях автора і лише незначною мірою — у його критиці й поетичних текстах. Але такий підхід очевидно звужує можливості дослідника зрозуміти означену тему. Переповідаючи зміст літературно-критичних праць поета, авторка робить деякі узагальнення, що ґрунтуються лише на самих цих текстах. Втім, В. Біляцька справедливо зауважує важливість філософії екзистенціалізму в системі естетичних поглядів Стуса; звертає увагу на тему митця і суспільства у його рецепції; торкається теми «поет і народ»; зазначає важливу роль осмислення

постатей Р.М. Рільке, Й.В. Гете, П. Тичини, В. Свідзінського у формуванні естетичних поглядів В. Стуса.

Л. Артеменко у дисертації «Дискурс митця і мистецтва в українській поезії ХХ століття» розглянула поетичну творчість В. Стуса серед текстів інших поетів. Авторка віднайшла у Стуса мотиви, які свідчать про сакралізацію мистецтва та ідею обраності поета.

Підрозділ 1.3. «Рецепція літературознавчих праць Василя Стуса науковцями-філологами» присвячено дослідженням Стусового літературознавчого доробку, особливо важливого з точки зору нашої роботи — адже він засвідчує глибокий інтерес автора до кола проблем, пов'язаних із сутністю творчості.

Осмислюючи постаті світової та української літератури (Й.В. Гете, Р.М. Рільке, В. Симоненко, В. Свідзінський, П. Тичина та ін.), Стус зумів чимало висловити і про себе, власне ставлення до літературної творчості. Втім, як влучно помітив О. Соловей, через драматичні обставини життя В. Стусу не вдалося вповні розкрити свій потенціал науковця; попри це, його літературознавчі праці (як завершені, так і начерки) дають дослідникам можливість робити чимало висновків про самого Стуса як літератора.

Аналізуючи категорію «авторської самосвідомості» на матеріалі літературознавчих текстів Стуса, Л. Тарнашинська інтерпретувала авторове поняття «мистецької щирості» та інші визначальні категорії його концепції творчості: самоту і тишу, самозаглиблення, «самозбереження».

На принципове місце літературознавчих текстів — «Феномена доби» і «Зникового розцвітання» — у поетовому осмисленні проблеми творчості і творчого «я» звернув увагу Ю. Бедрик. До есею В. Стуса про В. Свідзінського «Зникоме розцвітання» (одного з центральних текстів, розглянутих у нашій роботі) зверталися М. Коцюбинська, О. Соловей, А. Акіллі та ін.

В. Просалова, проаналізувавши декілька літературознавчих праць автора, дійшла висновку, що інтелектуалізм (на противагу публіцистичності) був для нього одним з основних мірил якісної поезії. З цим висновком солідаризується Г. Колодкевич, яка пов'язала Стусову настанову на інтелектуалізм з естетичними поглядами Гете.

О. Рарицький вивчав історію осмислення постаті В. Свідзінського шістдесятниками, а також місце В. Стуса у контексті його доби, спорідненість авторового світогляду і «поетів його захоплення», проблему «бути собою».

У підрозділі 1.4. «Концепція поетичної творчості Василя Стуса у контексті модернізму» розглянуто зв'язок Стусових поглядів на творчість із модерністським світоглядом, спираючись, в основному, на праці Т. Гундорової, В. Моренця, А. Акіллі. Саме концепція поетичної творчості та наскрізний мотив місії (і месіанства) поета у творчості Стуса незаперечно засвідчує його зв'язок з модерністською культурною парадигмою.

В. Моренець довів належність Стусової лірики до контексту модернізму, вказавши також і на «відсвіт месіанства» у ній. Т. Гундорова звернула увагу на

близькість Стуса до «езотерично-романтичної» концепції мистецтва, де слово виконує сакральну функцію, а саме мистецтво має «перетворюючу і опозиційну» природу.

Однією з центральних постатей в цьому контексті є Р.М. Рільке з його поглядами на творчість та образом Орфея, який і в поезії Стуса актуалізується під впливом австрійського поета. До теми впливу естетики Рільке на художній світ Стуса зверталось більшою чи меншою мірою чимало дослідників (О. Тарнавський, Б. Рубчак, К. Москалець, Л. Кравченко, Н. Лисенко, В. Щербатюк, Н. Загоруйко). Б. Рубчак зазначив, що Рільке мав вплив на всю «творчу філософію» Стуса. К. Москалець писав про тривалий «герменевтичний діалог» між Стусом і поезією Рільке.

Другий розділ роботи «ФІЛОСОФСЬКА, ЕТИЧНА ТА ПОЕТОЛОГІЧНА ВІЗІЇ ТВОРЧОСТІ У ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ СТУСА» присвячено дослідженню чинників та складових формування концепції поетичної творчості Василя Стуса — його біографії та сукупності категорій, які визначають онтологічний та аксіологічний виміри творчості у трактуванні поета.

У підрозділі **2.1. «Біографія Василя Стуса як один із контекстів розуміння його концепції поетичної творчості»** історію життя поета розглянуто як відправну точку для реконструкції його концепції поетичної творчості. На значенні біографії В. Стуса для осмислення його постаті наголошувало чимало дослідників, починаючи від Ю. Шевельова.

Дотримуючись загальноприйнятої у стусознавстві періодизації біографії поета, особливо наголошено на значенні періоду попереднього ув'язнення у січні–вересні 1972 року, так званого «часу творчості»: у цей період Стус осмислює у поетичних текстах своє призначення, свою місію і долю як поета, увиразнює опозицію свободи і несвободи. А сам час ув'язнення перетворюється на можливість творчої самореалізації.

Одним із визначальних у цей період є мотив «народження нового», який у дослідженні порівняно з мотивом «другого народження» у Й.В. Гете і Б. Пастернака. У випадку Гете поява цього мотиву виникає за обставин його таємної поїздки-втечі до Італії, що допомогла поетові подолати життєву і творчу кризи. Для Пастернака збірка «Друге народження» 1932 року позначила вихід із особистісної і творчої кризи, появу нового кохання в житті автора і новий вимір стосунків поета з владою. У випадку ж Стуса «народження нове» відбувалося за гранично складних обставин конфлікту поета і влади, якому також передувала глибока криза, викликана як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками; але сам мотив «народження нового» у поезії Стуса відсилає радше до внутрішнього перетворення і переосмислення свого таланту — як «дару» і як «прокляття».

Ідея життєтворчості значною мірою вплинула на формування поглядів Стуса на поета і поезію; у дисертації вказано на джерела рецепції та розвитку цієї ідеї Стусом, визначено вплив знакових для поета постатей на осмислення мети і завдань життєтворчості.

Життєтворчість як культурний феномен досліджують різні представники гуманітарних наук, однак у розвідці фокус зужено до літературознавчої проблематики, спираючись на дослідження Ю. Лотмана, І. Паперно, Є. Худенко та ін.

Два ключових поняття Стусової біографії — кшталтування і чесність (за Д. Стусом), — вказують на етичну домінанту його життя і творчості. А щоденниковий характер і провідний біографічний компонент лірики поета (за А. Акіллі) засвідчують важливість залучення обставин життя до дослідження його творчості. В. Стус творив власну біографію, що стала подієвою канвою, всередині якої він формував концепцію поетичної творчості, рефлексував щодо власної ідентичності як поета.

Поява ідеї життєтворчості вперше оформилася в естетиці романтизму. Із контекстом романтизму Стуса пов'язують, головню, два великих поети — Т. Шевченко і Й.В. Гете. Можна припускати, що саме у зв'язку з німецьким поетом Стус уперше знайомиться з ідеєю життєтворчості; автобіографічну прозу Гете «Поезія і правда» він радить читати синові. На матеріалі передмови до збірки «Зимові дерева» — «Двоє слів читачеві» — показано, що зв'язок В. Стуса з Т. Шевченком слід розглядати не так на рівні поетичних текстів, як на рівні Стусового конструювання творчої автобіографії, роздумів про феномен українського поета, усвідомлення власної долі саме як долі поета.

У межах модерністської ідеї життєтворчості розглянуто вплив на Стусову естетику трьох поетів — Б. Пастернака, Р.М. Рільке, М. Цветаєвої.

Пастернак, чия життєтворча позиція була виразно окреслена вже у самій назві збірки «Сестра моя — життя» (1922), був естетичним і творчим орієнтиром для молодого Стуса. А Пастернаків текст «Охоронна грамота» став для нього символом творчого самовизначення митця.

Для дослідження впливу Рільке, у зв'язку з яким єдиний раз у текстах Стуса виникає поняття «життєтворчість», у дослідженні було зосереджено увагу на текстах та конкретних виданнях австрійського поета, якими послуговувався український поет. Окремо акцентовано на двох виданнях — ляйпцігському тритомнику 1959–1963 років та книжці 1971 року, що містила прозу, листи і вірші Рільке про мистецтво. Останнє видання містить дві ґрунтовні статті (В. Мікушевича та І. Рожанського), присвячені творчій еволюції та естетиці Рільке, які вплинули на Стусову рецепцію австрійського поета. Такі ідеї, як самозаглиблення, взаємовідповідність життя і писання, розуміння життя як «навчителя митця» були засвоєні Стусом — не так на рівні впливу Рільке, як на рівні типологічної спорідненості двох поетів.

Есей М. Цветаєвої «Мистецтво у світлі совісті», де вона сформулювала свою ідею поета, його місця у світі та в суспільстві, стає для Стуса підтвердженням власного розуміння мистецтва і ролі митця. Для обох поетів основою їхнього осмислення творчості та свого поетичного кредо є власний життєтекст і категорія долі. Остання охоплює широкий спектр подій і феноменів: доля як біографічні обставини, як приреченість до певного життєвого перебігу

подій — трагічного переживання реальності; доля як приреченість на творчість, як необхідність письма. Єдиний Стусів переклад вірша Цветаєвої «Ну й химерує лжа життєва!..» містить близьке самому Стусові розуміння ключових для нього категорій — поезії як правди і брехні як засадничої характеристики сучасного світу.

Усі названі поети зазнали й критики від Стуса: поет «звинувачував» їх у «кокотеріях», «гри», театральності, акторстві, надмірній «літературності», «жеманності». Такі роздуми Стуса були зумовлені не лише етичною домінантою його світогляду, але також і напрочуд органічним сприйняттям ідеї життєтворчості, якою перейнятий увесь діапазон текстів і біографії українського поета. Проблема вдаваності, гри, «манірності», «акторства» як забороненої для поета поведінки привертала увагу Стуса все життя.

Комплекс етичних настанов, за якими Василь Стус будував свою поведінку, формуючи таким чином власну біографію, починає артикулюватися уже на початку 1960-х і остаточно формується в період попереднього ув'язнення поета перед першим судом над ним 1972 року. Основними категоріями, які визначили особистість поета і водночас стали його творчими самонастановами, є добро, щирість, справедливість, любов, працьовитість, осмислення життя як страждання. Засади гуманізму і справедливості були для Стуса етичними орієнтирами для побудови власної біографії, а розуміння життя як страждання виникло дуже рано — його джерел слід шукати у дитинстві поета.

Дитинство відіграє символічну роль у Стусовій біографії, адже саме тоді він відчув покликання бути поетом: у «Двох словах читачеві» автор згадує «враження од дитинства», материнську пісню і зрештою прочитання поеми «Мойсей» І. Франка як чинники такого покликання. У такому аспекті сприйняття дитинства також можна простежити спорідненість Стуса з Рільке і Пастернаком. Образ матері («перші уроки поезії — мамині»), знаковий для Стусової лірики, згаданий у контексті проблеми творчого самовизначення, вказує на поетів зв'язок із традиційною народною культурою, а також із шевченківською традицією.

Наслідування літературних персонажів (Павки Корчагіна, Павла Власова) за часів юності поета та подальша побудова біографії агіографічного типу пов'язані з такими рисами, як самозречення та жертвовність. Творчість В. Стус сприймав як можливість перетворення і покращення світу, а основою формування його концепції поетичної творчості стає «земний обов'язок» поета як опозиція до ідеологічного кліше «громадянський обов'язок». Життя — не лише поштовх до творчості, а й матеріал для неї, адже воно дарує враження, які, на думку Стуса, мають бути основою художнього твору (поняття «нерозщепленої конкретності навколишньої реальності» як альтернатива «галузевій» поезії). Ідею життєтворчості в інтерпретації Василя Стуса слід розуміти як органічне поєднання двох біографій: поета, для якого найбільшу цінність становить власна творчість, і людини, що, перебуваючи у складній екзистенційній ситуації, робить вибір на користь свободи та гідності.

У підрозділі 2.2. «Онтологія та аксіологія поетичної творчості у трактуванні Василя Стуса» розглянуто комплекс ідей, з яких постає концепція поетичної творчості Василя Стуса.

Стусова концептуалізація власної творчості відбувалася на рівні літературознавчих текстів та поезії, вона віддзеркалена в назвах основних збірок автора.

Поведінкові стратегії Стуса, в яких поет спирався на засади щирості, чесності і правди, визначили основний напрямок формування його концепції поетичної творчості. Одна з центральних ідей цієї концепції — «бути собою» — виникає в його текстах у зв'язку з більш загальною темою існування окремої людини у тоталітарній дійсності («Сказитись легше, аніж бути собою»), а ширше — у дійсності повоєнної Європи. Проблема «бути собою» найповніше і найактивніше була осмислена поетом у текстах, написаних до ув'язнення 1972 року. Але, крім гуманістичного прочитання, ідея «бути собою» стійко виникає у Стуса у зв'язку з темою поетичної (і ширше — літературної) творчості, її появу можна простежити від другої половини 1950-х років. В есеї про В. Свідзінського «Зникне розцвітання» автор рефлексує на тему вірності собі як «земного обов'язку», до того ж — «єдиного» обов'язку (таке акцентування слід розуміти як опозицію до «громадянського обов'язку» поета). Найвиразніше ідея «бути собою» артикульована у статті про В. Симоненка «Серед грому і тиші» (1966) та у статті «Розмаїття тенденцій» (1969). Однією з наскрізних у Стусовій літературній критиці 1960-х років постає думка про невідповідність поетів власній добі, нечесність і невміння бути собою, нещирість.

«Будьмо щирі» — такий заклик до молодих поетів в одному з віршів Стуса був центральним і у статті «Най будем щирі», назва якої є цитатою з І. Франка. На думку Стуса, лише індивідуалізація поета, його свобода і щирість можуть стати способом протистояння тоталітарному суспільству.

Суміжне до щирості — поняття «правди життя», функціонування якого в художньому світі Стуса пов'язано, зокрема, і з постаттю Б. Пастернака. «Головне — не зрадити правді життя», — слова, які любив повторювати Стус (за Д. Стусом), — дивовижно суголосні з відомою фразою Пастернака. Життя у розумінні Стуса мало бути й основним джерелом основного матеріалу для поетичної творчості — враження («вмочи свій пензель в вистояні дні»). На цю ідею Стус звертає увагу, роблячи нотатки з Гете, а пізніше формулює її так: «нерозщеплена конкретність навколишньої реальності». Проблема наближеності твору до життя, що часто є для Стуса ледь не мірилом художньої вартості тексту, залишається для нього актуальною на всіх етапах його творчого шляху.

В. Стус розглядає поетичну творчість як «щедре самороздаровування», з яким пов'язані ідеї поетичного обдарування, таланту. 1970 року в есеї «Зникне розцвітання» поет виразно сформулював цю ідею: «Суть зустрічі із світом — в даруванні себе світові». Докладніше зрозуміти сутність самороздаровування як основної засади поетичної творчості дозволила присвячена М. Цветаєвій «Елегія до Марини» Р.М. Рільке, перекладена українським поетом.

Саморефлексія, завжди присутня у Стусових поетичних текстах, великою мірою визначалася осмисленням власного таланту та призначення: сприйняття поетичного дару і самої поезії як «святого прокляття долі» виникає уже під час попереднього ув'язнення у 1972 році. Саме в цей період у поезії Стуса з'являються мотиви «покарання за текст» («за буки і мислеті») і «безневинної кари».

Категорії щедрості і самороздаровування органічно пов'язані з категорією добра, яке має бути неодмінною ознакою поетичної творчості. Чітко артикульовану категорію добра у зв'язку з феноменом творчості В. Стус вживає у статті про В. Симоненка «Серед грому і тиші»), визначивши і власну настанову: «творчість — то акт доброти й найщедрішого самороздаровування».

Творчість Стус розуміє як перетворення і покращення світу, як здійснення блага. Тема необхідності творчості через недосконалість світу, неможливість жити простим життям («нормальним життям», працювати «на землі») повторюється в автора не раз, а фраза «якби було краще жити, я б віршів не писав» із «Двох слів читачеві» є свого роду «виправданням», поясненням власного вибору долі поета.

Ідея любові як рушійної сили творчості була притаманна Стусові протягом усього життя, і перше усвідомлення творчого покликання поет пов'язує з образом любові. Оскільки «поет — це людина, що повна любові», тож і людське життя осмислюється Стусом у таких самих категоріях, що й життя поета («любити — значить існувати, / бо життя — любов»).

Ідея «творчої тиші» і близька до неї ідея відмежування від сучасності пов'язують В. Стуса з В. Свідзінським. Завдяки відмежуванню від неприйнятної реальності відбувається самозаглиблення митця, що стає запорукою герметизму його поезії. Розуміння ізоляції як «переваги» ув'язнення, «блаженства самоти» дали йому підстави написати: «Рільке найкраще було б перекладати в карцері».

Розуміння творчого процесу як «вслухання», а також сакралізація поетичної творчості пов'язують В. Стуса з Р.М. Рільке і М. Цветаєвою (спільним з цією поеткою для Стуса є образ мушлі). Характерними для цілої низки поетичних текстів стають образи пера, паперу, рядка і ночі як знаків творчості.

Надзвичайно важливим для Стусового розуміння мистецтва є зв'язок творчості і природи. У цьому контексті можна трактувати і виникнення мотиву «квітування» («розцвітання») як метафори творчої реалізації, виконання творчої місії. У випадку Стуса природне для будь-якої творчої людини прагнення самореалізації формується із прагнення навчатися, витворюючи власну особистість.

Із початком ув'язнення в поетовій ліриці виникає мотив пам'яті (спогадів) як особливого джерела натхнення; у його художньому світі цей мотив складає єдність із мотивом сну. Ідея оберненості поета у минуле — одна з базових, вона співіснує в авторській концепції творчості з іншою, майже протилежною їй ідеєю пам'яті як способу зв'язку з близькими людьми. Спогади і «творчі сни» розширюють обсяг пам'яті, перетворюючи її на корелят особистої біографії.

Програмовою засадою творчості Стуса була також складність поетичної мови; в контексті роботи з розвитку української мови у дослідженні розглянуто і перекладацьку працю поета. Один із важливих аспектів розуміння творчості для В. Стуса — це необхідність діалогу, спілкування з великими постатями культури.

Концепція поетичної творчості Василя Стуса передбачала постійне самозростання, вдосконалення своєї майстерності, гостроту саморефлексії, діалектику «творчої тиші» й багатоголосого діалогу.

Третій розділ «ПОСТАТЬ ПОЕТА В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ВАСИЛЯ СТУСА» присвячений константним для всіх періодів творчості Василя Стуса питанням: місія поета, його відносини з владою і з народом, осмислення власної ідентичності як поета.

У підрозділі **3.1. «Місія поета в осмисленні Василя Стуса»** значну увагу зосереджено на тексті «Двоє слів читачеві», де автор задекларував: «поетом себе не вважаю». Такі слова слід трактувати, як, з одного боку, авторове прагнення відгородитися від усталеного в 1960-х уявлення про поета-громадянина, а з другого, як вияв переживання своєї «нереалізованості», невизнаності як поета. Водночас Стус дистанціюється від постаті поета як «фаворита природи», обранця долі, здатного піднятися над своїм часом і зазирнути у вічність. (Це певною мірою пояснює зауваження про «необачне захоплення Пастернаком»). Важливо наголосити також на сквородинівських алюзіях («українського Сократа» поет називає «одним з найкращих друзів»). Протиставлення «світу душі» світові зовнішньому, химерному й ворожому, у вірші «Я так і не збагнув» апелює до автоепітафії Сквороди; алюзіями на «Сад божественних пісень» сповнені тексти збірки «Зимові дерева», у якій домінує мотив любові до Божого «світу білого», що став для поета «забороненим». За кілька років, у березні 1972 року, В. Стус перейде до іншого самоозначення: «еси поет, запраглий неба, / во віки і віки поет».

Однією з наскрізних для В. Стуса стає етична настанова «поет повинен бути людиною», яка єднає його із Б. Пастернаком і Р.М. Рільке. Автор наголошує на важливості «гуманістичного» смислу поета, його здатності «залюднювати» читача. Роздуми про необхідність гуманістичного наповнення творчості цілком перебувають в актуальному тогочасному контексті. Процес повернення цінності людини як окремого індивіда (а не «гвинтика») почав розгортатися, принаймні номінально, у Радянському Союзі у формі хрущовської «відлиги». Не менш вагомим є й контекст повоєнної Європи, особливе значення поняття гуманізму на той час. Два центральних повоєнних тексти, присвячені проблемі гуманізму, — це есей Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм» та «Лист про гуманізм» М. Гайдеггера. Стусові міркування, висловлені у листі до сина (про те, що «людина — твориться, самонароджується»), перегукуються з висловленою Сартром у згаданому есеї ідеєю людини як «проєкту».

Зародки Стусової концепції поета, що творилася одночасно з усвідомленням власного хисту і призначення, можна помітити в поезії періоду ранніх збірок, а у збірці «Час творчості» ця концепція окреслюється цілком. Для

поезії раннього періоду характерний неоромантичний образ поета: мрійника, медиума між природою і людиною, обранця долі. У цей же період з'являється мотив конфлікту поета зі світом і з власною добою.

Важливим контекстом розуміння образу Орфея, що споріднює Стуса з Рільке, стає тема смерті. Поетична творчість — запорука вічності, тривання поета навіть по смерті фізичній, подолання її. Стус осмислює постать поета як спрямовану у вічність; ще до першого арешту він висловлював абсолютне переконання у тому, що його твори читатимуть нащадки — тобто цілком усвідомлював свою місію.

Проблема індивідуалізації поета, пов'язана з постаттю В. Свідзінського, відсилає до розуміння поета як самотника, для якого усамітнення й тиша становлять необхідні передумови творчості. Ще один аспект розуміння постаті поета у концепції творчості В. Стуса пов'язаний з ідеєю поета як жертви. Жертовність — як найбільш природна для поета роль — по-новому осмислювалася в історичному контексті 1960–1970-х років, про що свідчать слова М. Коцюбинської, написані 1989 року про П. Тичину: «Для поета завжди природніший і більш плідний творчо шлях на Голгофу, ніж у судейське крісло Пілата».

У підрозділі 3.2. «Теми “поет і держава” та “поет і народ” у рецепції Василя Стуса» розглянуто осмислення автором проблеми митця і влади/держави, митця і народу, суспільної місії поета; ці питання отримали нове трактування в 1960-ті роки.

Окрему увагу приділено дослідженню праці «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)» — про Павла Тичину як поета в умовах тоталітарної влади. Стусове осмислення долі і творчості Тичини відбувалося у контексті загального інтересу покоління до постаті цього поета; такий інтерес втілювався не лише у низці праць радянських і «неофіційних» літературознавців, а й у працях науковців у діаспорі. Аналіз «Феномена доби» дозволяє також побачити, у чому полягав вплив філософії екзистенціалізму (передовсім, творчості А. Камю) на світогляд В. Стуса і, зокрема, на його концепцію творчості.

Роздуми про Тичину слід розглядати як частину складної теми, якою тривалий час переймався автор: роль і доля поета та його взаємини із суспільством в історії національної літератури, або ж феномен українського поета. Особливої актуальності ця тема набуває в ранній період творчості Стуса: у ній поєдналися роздуми поета про історію української літератури та сучасний йому літературний процес; у такому контексті відбувалося поетове самоосмислення. У начерках до незавершеної статті «На чорних вітрах веремій» автор робить висновки про фатальність долі і приреченість українського поета, змушеного обстоювати національне буття: «одне з найбільших проклять — бути українським поетом». У нотатках до розвідки про Ліну Костенко Стус розглядає поетку в парадигмі «поета без громади».

На думку автора, Тичині вдалося вийти за межі традиційної для українського поета ситуації, проте такий вихід виявився нетривалим.

Трансформація Тичини, його «втрата таланту» осмислені Стусом за допомогою образу «прижиттєвої смерті», наскрізного у «Феномені доби» і актуального у віршах поета цього часу. Непридатність Тичини для ролі «соціального поета», яку Стус назвав «забороненою для нашої літератури посадою», пов'язана з роздумами про публіцистичність у поезії.

Проблема публіцистичності в поезії цікавила автора від середини 1960-х до початку 1970-х років. Стусове ставлення до цієї проблеми неоднорідне: це і вияв «безсилості» поетів на шляху до «своєї теми», і чесне «бойове» втручання в поточне життя — як прояв незаангажованої ідеології.

Тема поета-громадянина, активно осмислювана автором у ранній період, виразно виявилася в його поетичній дискусії з М. Рильським у вірші «Декларація поета і громадянина», який був своєрідною «відповіддю» на майже однойменний вірш зі збірки «Знак терезів». Стусова гостра реакція неприйняття позиції «поета-слуги» (за В. Хархун), висловленої Рильським у згаданому вірші, виявилася у низці поетичних текстів цього ж періоду. Водночас Стус не відсторонюється від «громадянських обов'язків» поета, що засвідчують його публіцистичні тексти.

Одна з основних тез у «Феномені доби» — це думка про згубність «народної слави» для поета. Цю тезу проаналізовано в контексті «Шведських промов» А. Камю, цитату однієї з яких В. Стус узяв за епіграф до праці про Тичину. Саме у такій славі, на думку автора, й полягав новітній спосіб боротьби влади із мистецтвом.

Тексти Камю, якого Стус називав своїм улюбленим прозаїком, належали до його лектури ще на початку 1960-х і залишалися актуальними й пізніше. У Нобелівській промові Камю, яку Стус читав у самвидаві, його увагу привернула ідея мистецтва як «зайвої розкоші», його непотрібності для суспільства, «безпредметності». Відгомін цих ідей можна знайти і в нотатках поета цього періоду і у вірші «А скажи — Модільяні був ідіот?..».

Провідними проблемами, осмисленими у «Феномені доби», постають проблеми поета і його часу, етичне визначення митця як людини, що вірна правді і протистоїть тисковій владі, а їх осмислення багато в чому суголосне ідеям Камю, висловленим у його Нобелівській промові. На думку Камю, література, яка перебуває між загрозою політичного тиску (ангажованості), з одного боку, і «безпредметності» — з другого, має стати на шлях свободи і відповідальності, сміливо давати особисту відповідь на колективні травми. Для Стуса таке кредо було надзвичайно близьким, тож і трагічний досвід Тичини він сприймав як «застереження».

Крізь увесь текст «Феномена доби» автор проводить опозицію між поняттями «державного» та «народного» поета — так у цьому тексті актуалізована одвічна тема «поет і влада». Ця тема була осмислена Стусом і в низці поетичних текстів цього ж періоду. Міркуючи про морально-етичне уявлення про митця та його обов'язки перед суспільством і протилежне йому «одержавнення» поета, автор доходить висновку, що Тичина став «кабінетним пророком», остаточно втративши талант. Тема стосунків поета і влади

розгортається у текстах Стуса на двох полюсах — співпраці (випадок Тичини) і герметизації (випадок Свідзінського); а вибір, який робить сам Стус, на момент написання текстів про цих двох поетів (1969–1971) був уже зроблений.

Рецепція феномена Павла Тичини Василем Стусом важлива саме тому, що вона є однією зі складових його концепції поета: доля Тичини, його вибір і втрата таланту стають символом підкорення творчої особистості владою.

У **ВИСНОВКАХ** узагальнено основні результати дослідження. З'ясовано, що від початку стусознавчих студій дослідники зверталися до питань, дотичних до проблематики нашої роботи: стосунки поета з владою і народом в осмисленні В. Стуса (М. Царинник, М. Коцюбинська, В. Івашко, Д. Стус), вплив естетики Рільке на Стусову концепцію поетичної творчості (М. Царинник, М. Рябчук, Ю. Бедрик, К. Москалець, Г. Колодкевич та ін.), біографія Стуса як єдність його життя і творчості (Д. Стус). Чимало авторів аналізували літературознавчі праці В. Стуса (А. Акіллі, О. Соловей, Л. Тарнашинська та ін.) Найближче до проблематики нашого дослідження підійшла В. Біляцька, авторка дисертації про проблему митця у В. Стуса і Л. Костенко, чия праця, попри низку доречних і справедливих спостережень, демонструє типові вади дослідницьких підходів до проблеми, зокрема, відсутність діахронічного аналізу та системного підходу. У нашій студії досліджено становлення та розвиток концепції поетичної творчості В. Стуса, проаналізовано її джерела, контексти розуміння, інтертекстуальне тло та мотивно-тематичні структури, пов'язані з темою поета і поезії.

Біографію Василя Стуса у дисертації осмислено крізь призму ідеї життєтворчості, що передбачає злиття особистої біографії з творчою. Життєвий досвід поета, його виховання, умови, в яких він зростав і навчався, сімейні традиції розглянуто як джерело не лише етичних настанов та формування життєвих стратегій Стуса, але й творчих орієнтирів. Особливо важливим у плані творчого самоусвідомлення став період попереднього ув'язнення поета у січні–вересні 1972 року, «час творчості». Протистояння поета з владою, а також його перекладацька праця стали практикою втілення свободи, яка ґрунтувалася на етичних і гуманістичних засадах. Життєтворчість поєднує Стуса з контекстами романтизму (Гете, Шевченко) та модернізму (Пастернак, Рільке, Цветаєва, Свідзінський).

Стусова концепція поетичної творчості поставала на основі категорій долі, добра, щирості (чесності). Деякі риси, притаманні В. Стусу як людині, стали визначальними для його самоосмислення як поета: засади гуманізму і справедливості були етичними орієнтирами як у житті, так і у творчості. Основні риси, які, на думку В. Стуса, мають бути притаманні поетові, — це вірність собі, щирість, чесність, здатність до «самороздаровування». А передумовами творчого процесу постають враження від реального життя, «вслухання» в нього, пам'ять і спогади як джерело натхнення, а також праця як неодмінна засада розвитку творчої особистості; усамітнення й тиша як ідеальні умови для письма, любов — як рушійна сила творчості. Саму ж творчість поет сакралізує і осмислює як спосіб

перетворення та покращення світу. Власний талант поет сприймає як «прокляття долі», а водночас — як обдарування.

Постать поета в осмисленні Василя Стуса є складною і неоднозначною. Його самосприйняття, розуміння місії поета та його місця в суспільстві змінювалися на різних етапах творчого шляху, але залишалися актуальними для Стуса від кінця 1950-х, коли він починав свій творчий шлях, і до кінця життя. Концепція поета поставала з антиномій «поет-громадянин» та «поет-індивідуаліст», «народний» та «державний» поет, поет-інтелектуал і поет-публіцист. Усвідомлення себе як поета відбувалося в умовах невизнаності, непрочитаності, несприйняття навіть найближчим колом однодумців. Тим не менше, Стус був переконаний у своєму призначенні і таланті, а власну поетичну творчість розумів як спрямовану на майбутнє та у вічність.

Осмислення місії поета В. Стусом розглянуто в контексті його діалогів із Р.М. Рільке, Б. Пастернаком, М. Цветаєвою, В. Свідзінським, П. Тичиною та ін. Міфологічний образ Орфея, який споріднює Стуса з Рільке, є тут ключовим. Індивідуалізацію поета як спосіб заховатися від навколишньої тоталітарної дійсності, а також як засіб самоосмислення Стус пов'язував, передовсім, із постаттю В. Свідзінського, якого назвав «великим індивідуалістом».

Тема стосунків поета і влади, поета і народу, що була надзвичайно актуальною у другій половині 1960-х, глибоко осмислена Стусом у праці «Феномен доби, або сходження на Голгофу слави» про Павла Тичину. Тичина був для Стуса і його покоління взірцем геніального поета, який втратив свій хист. Роздвоєнням «на поета і страх» починається процес духовного змаління генія і зрештою виникає образ «живого мерця». Працю «Феномен доби» було розглянуто в межах великої теми, над якою наприкінці 1960-х працював автор — теми українського поета, постать якого він осмислював як незмінно трагічну — «поета без громади», позбавленого ґрунту власної культури і народу.

Концепція поетичної творчості Василя Стуса є складним текстом, який у дисертації реконструйовано на основі повного корпусу текстів автора, а також його інтелектуальних зацікавлень, інтертекстуальних перегуків, творчих діалогів. Поезія Стуса містить мотивно-тематичний комплекс, який демонструє інтенсивне і складне осмислення проблеми творчості та постаті поета.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Єгорченко Маргарита. Ідея життєтворчості у рецепції Василя Стуса: тексти і контексти. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. № 27. С. 147–160. (0,7 др. арк.)

2. Єгорченко Маргарита. Концепція поета у творчості Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Філологічні науки. Том 98. 2009. С. 71–74. (0,4 др. арк.)
3. Єгорченко Маргарита. Мотив гріха в поезії Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Філологічні науки. 2007. Т. 72. С. 18–23. (0,5 др. арк.)
4. Єгорченко Маргарита. Проблема творчості у Василя Стуса та Марини Цветаєвої. *Мандрівець*. 2008. № 2. С. 63–67. (0,1 др. арк.)
5. Єгорченко Маргарита. Функція «Пастернаківського тексту» у творчості Василя Стуса. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2008. Вип. 12. С. 83–87. (0,1 др. арк.)
6. Єгорченко Маргарита. Час творчості Василя Стуса. *Сучасність*. 2004. №2. С. 131–145. (0,5 др. арк.)

Публікації в міжнародних фахових виданнях:

1. Єгорченко Маргарита. «Державний поет»: феномен Павла Тичини у рецепції Василя Стуса. *Spheres of Culture*. Lublin, 2019. Vol. 18. P. 114–124. (0,4 др. арк.)

АНОТАЦІЯ

Єгорченко М. Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, Київ, 2021.

Дисертація є першим комплексним дослідженням концепції поетичної творчості Василя Стуса в її становленні та розвитку. Ця концепція віддзеркалює систему уявлень автора про природу творчості — її джерела та механізми, онтологію та аксіологію; про етичні та естетичні засади мистецтва; про постать поета — його особистість, чесноти, роль у суспільстві, стосунки поета і влади, долю українського поета. У дисертаційному дослідженні концепцію поетичної творчості Василя Стуса розглянуто як текст у герменевтичному сенсі. Цей текст є цілісною органічною системою, він формувався і поглиблювався протягом усього життя поета, хоч на кожному з етапів мав свої особливості.

У роботі виокремлено і проаналізовано контексти розуміння Стусової концепції поетичної творчості: сучасний йому літературний та історичний контексти, його інтелектуальні зацікавлення, лектуру, діалог із великими попередниками. Біографію Стуса розглянуто в контексті ідеї життєтворчості: простежено, як поет «кшталтував» себе, творив власний життєпис «людини, що пише вірші» за нелюдських умов.

Ключові слова: Василь Стус, концепція творчості, призначення поезії, образ поета, поет і влада, поет і народ.

АННОТАЦИЯ

Егорченко М.О. Концепция поэтического творчества Василя Стуса: контексты понимания. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. Национальный университет «Киево-Могилянская академия», Киев, 2021.

Диссертация является первым комплексным исследованием концепции поэтического творчества Василя Стуса в ее становлении и развитии. Названная концепция отражает систему представлений автора о природе творчества — ее источниках и механизмах, онтологии и аксиологии; об этических и эстетических основаниях искусства; об образе поэта — его личности, качествах, роли в обществе, отношениях поэта и власти, о судьбе украинского поэта. В диссертационном исследовании концепция поэтического творчества Василя Стуса рассматривается как текст в герменевтической смысле. Текст этот является целостной органической системой, он формировался и усложнялся в течение всей жизни поэта, хотя на каждом этапе имел свои особенности.

В работе выделены и проанализированы контексты понимания концепции поэтического творчества Стуса: современный ему литературный и исторический контексты, его интеллектуальные и читательские интересы, диалог с великими предшественниками. Биография поэта рассмотрена в контексте идеи житнетворчества: исследованы формы рецепции этой идеи Стусом, показано, как он “формировал” себя, творил текст собственной жизни “человека, который пишет стихи” в нечеловеческих условиях.

Ключевые слова: Василь Стус, концепция творчества, назначение поэзии, образ поэта, поэт и власть, поэт и народ.

SUMMARY

Yehorchenko M. O. Vasyl Stus's concept of poetic creativity: the contexts of understanding. – Qualifying scholarly work (a manuscript).

Thesis for the degree of Candidate of Philological Sciences on speciality 10.01.01 «Ukrainian Literature». – Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

This dissertation provides a comprehensive analysis of Vasyl Stus's concept of poetic creativity. Said concept is not a ready construct or author's declaration; it is reconstructed in this dissertation, reproduced on the basis of the widest collection of Stus's texts (published and unpublished) — his poems, literary works, epistolary, diaries and notes. In this work the formation and development of Stus's concept of poetic creativity, which is reconstructed as a text in the hermeneutic sense, is studied gradually.

V. Stus's concept of poetic creativity has never been the subject of systematic research, but many scholars have addressed certain issues related to this problem: the relationship between the poet and power, the poet and the people; the influence

of R.M. Rilke's, B. Pasternak's, J.W. Goethe's aesthetics on V. Stus; the importance of V. Stus's biography for understanding his work, merging life and work; the concept of *self-filling-with-self* (*samosoboyunapovnennia*) as an important element of the author's reflections on creativity.

V. Stus's biography is considered as one of the contexts of understanding the concept. Examining Stus's reception of the idea of *creating life*, we determined how it influenced the formation of his views on the poet and poetry. Stus's inherent orientation on the models of literary characters (Pavka Korchagin, Pavel Vlasov) demonstrates, on one hand, the poet's connection to Soviet mass consciousness, and on the other — emphasizes his individual moral and ethical guidelines, confirms the poet's focus on hagiographic biography. We give particular importance to the period of pretrial imprisonment in 1972, which became for Stus a time of understanding his purpose and destiny, and was called by the author "time of creativity". Such biographical circumstances were clearly rethought in the poetry of this period, during which the collection "A Time of Creativity / Dichtenszeit" appeared. One of the determinants of this period is the motive of "a new birth", which was analyzed in a comparative comparison with the motive of "a second birth" of B. Pasternak and J.W. Goethe.

Stus's confrontation with the authorities, based on ethical and humanistic principles, is understood as a practice of realization of freedom. V. Stus actively comprehends the mythology of destiny, which he understands as a certain outline of the events of his biography, and as a creative mission. The latter is related to the concept of talent, which Stus perceives as a gift and as a "curse", "punishment", so there he creates an idea of "a sinister gift".

The origins of the idea of creating life are connected with romanticism, which for Stus was embodied, first of all, by Goethe and Shevchenko. Creative self-awareness, understanding and acceptance of one's own destiny, expressed by Stus in the poem "I never understood" (*Ya tak i ne zbahnuv*), the intertextual background of which are the works of Shevchenko and ethical maxims of Skovoroda, called by the poet "one of the best friends".

The set of moral and ethical guidelines that Stus extended to his life and work consisted of such concepts as kindness, honesty, sincerity and generosity, hard work, love, justice, suffering. Stus perceives the work itself as a way to transform and improve the world, so there is a teleology of poetic text — to change life for the better.

The analysis of Vasyl Stus's texts allowed to determine the ontology and axiology of poetic creativity in its interpretation, to identify a set of ideas from which his concept of poetic creativity emerges. The organic combination of life and creativity is the basis of the ontological status of the poetic word, when life itself becomes a text.

The central creative guideline of Stus is the need to "be yourself", the instruction of "sincerity" (adopted from I. Franko) in the creative work, Stus understands poetic work as "generous self-giving". "Creative silence" is deeply understood by Stus as an ideal condition for creativity and a separation from the modern world.

The process of comprehension of the figure of the poet by V. Stus was complex and multifaceted. A poet is both a simple, sincere, life-loving person, and one who

chooses a "passionate path" in the name of his own people. Stus's self-identification as a poet changed from "a man who writes poetry" to "a poet who longs for heaven". Stus comprehended the mission of the poet in dialogue with R.M. Rilke, B. Pasternak, M. Tsvetaeva, V. Svidzinsky, P. Tychyna and others. The relations between the poet and the totalitarian power are most clearly understood Stus's work about Pavlo Tychyna "The Phenomenon of the Age or the Ascent to Golgotha of Glory". We considered this text using the context of A. Camus's "*Les Discours de Suède*", as well as in the broader context of the "Ukrainian poet", comprehended by Stus in that period.

We showed the ways and stages of the formation of Stus's concept of poetic creativity: explicit, reflected thoughts, expressed in literary articles, notes, letters, as well as the implicit layer of the text — the living weaving of Stus's poetry, the poet's tragic experience of inhuman conditions. The study revealed the diversity of Stus's personality as a person and as a poet, his zest for and devotion to life, but also his opposition to the world, which becomes forbidden for the poet.